

УДК 581.9:631.529

Т.М. СИДОРУК

Національний дендрологічний парк "Софіївка" НАН України
Україна, 20300 Черкаська обл., м. Умань, вул. Київська, 12а

ТРАВ'ЯНИСТА РОСЛИННІСТЬ ДЕЯКИХ СТАРОВИННИХ ПАРКІВ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Подано характеристику трав'янистої рослинності деяких старовинних парків Черкаської області.

Невід'ємним складовим елементом садибних старовинних парків різних типів є трав'яниста рослинність, яка росте під кронами деревостану, на галявинах, лужках тощо. Трав'яниста рослинність є дуже важливою складовою біоценозу, що сформувався в процесі історичного розвитку внаслідок дії біологічних та географічних факторів і, в свою чергу, впливає на процеси формування та розвитку біоценозу шляхом зміни мікроклімату приземного шару, структури ґрунту, збагачення його гумусом і мінеральними солями, зміни мікрофлори ґрунту тощо.

Про видовий склад надґрунтового покриття паркових ділянок майже нічого не відомо, а якщо і трапляються відомості, то вони датуються кінцем ХІХ — початком ХХ ст. І нині цьому питанню майже не приділяється увага, тому вивчення трав'янистого покриття та пропаганда збереження і відтворення ландшафтів старовинних парків є актуальними проблемами.

Гербарних матеріалів збереглося мало і вони переважно також датуються ХІХ ст., коли ці рослини були знайдені здичавілими. Тому головним критерієм походження ми обрали вік рослин із старовинних парків — 150 і більше років.

Процеси антропогенізації фітоценотичного покриття та синантропізації основних

трав'янистих угруповань вивчені досить детально в Росії [1, 2, 4] та на Львівщині [3]. Зокрема в літературних джерелах вказується, що ці процеси супроводжуються ксерофітизацією рослинності, збільшенням частки ацидо- та нітрофільних видів. Умови, які складаються в урбогенному, техногенному, антропогенному оточенні, дисконфортні для трав'янистих угруповань.

Всебічний аналіз паркових ценозів Правобережного Лісостепу України, проведений нами у 1999—2004 рр. на основі експедиційних та стаціонарних досліджень таксономічного складу, сприяв установленню біологічних особливостей видового різноманіття рослин. Це дало змогу оцінити життєздатність окремих видів, проаналізувати особливості їх використання в садово-парковому будівництві.

Аналіз сучасної флори старовинних парків показав, що в них переважають рослини європейського та євразійського географічних ареалів. Виявлено групу видів, які є не випадковими заносними рослинами, а були завезені і розмножені в минулому. Нині важко визначити, чи потрапили місцеві види (*Poa nemoralis* L., *Pulmonaria obscura* Dumort., *Anemone ranunculoides* L. та ін.) до паркових ценозів природним шляхом у міру розвитку насаджень, чи були посаджені. Це зумовлене тим, що пейзажні парки створювалися різними способами: реконструкцією старих регулярних парків, на базі природ-

них лісових насаджень та ін. Таким чином, парк міг увібрати в себе газонну рослинність регулярного парку, природну рослинність або бути створеним практично наново.

Зазвичай у старовинних парках основна увага приділялася деревним екзотам, а трав'янисті рослини залишалися поза увагою. На сьогодні таких видів збереглося зовсім мало, вони повністю натуралізувалися. Так, у Національному дендропарку "Софіївка" натуралізувалися *Sedum spurium* Bieb., *Duchesnea indica* (Andr.) Focke. Поширені *Arrhenatherum elatius* (L.) Beauv. ex J. et C. Presl, *Trisetum flavescens* (L.) Beauv., які наприкінці XIX ст. рекомендувалися для створення газонів.

У Великобурімському парку збереглися залишки "Барвінкової гори", хоч у навколишніх лісах *Vinca minor* L. відсутній. У Тальнівському — досить великий масив *Viola uliginosa* Bess.

В окремих старовинних парках можна побачити оригінальні угруповання з домінуванням *Scilla bifolia* L., *Galanthus nivalis* L., *Convallaria majalis* L., *Bellis perennis*, *Pulmonaria mollis* Wulf. ex Hornem, *Asarum europaeum* L., *Lysimachia nummularia* L., *Duchesnea indica* та ін. Крім цих рослин на полянах трапляються *Festuca rubra* L., *Poa pratensis* L., *Dactylis glomerata* L., *Scutellaria altissima* L., *Digitalis lanata* Ehrh., *Sedum acre* L., *S. spurium* Bieb. та ін.

У листяних паркових насадженнях часто спостерігається домінування *Galeobdolon luteum* Huds., *Aegopodium podagraria* L., *Pulmonaria obscura* Dumort., *Mercurialis perennis* L., *Veronica teucrium* L.

У пейзажних парках надґрунтовий покрив формується здебільшого за рахунок видів широколистяних лісів. Домінування конкретних видів рослин значною мірою залежить від породи-едифікатора деревного покриття. Наприклад, у Бачкуринському парку Монастирищанського р-ну Черкаської обл. в масиві *Quercus rubra* L., *Tilia platyphyllos* Scop., *Ulmus pinnato-ramosa* Dieck. такими видами є *Pulmonaria angustifolia* L.,

Viola odorata L. У парку с. Леськово того ж району у масиві *Fagus sylvatica* L., *Sorbus aucuparia* L. — *Glechoma hederacea* L., *Myosotis nemorosa* Bess.

До складу надґрунтового ярусу поряд з аборигенними видами входять рослини, які вже натуралізувалися. В результаті в старовинних парках історично сформувалися стійкі угруповання, представлені аборигенними і натуралізованими рослинами. Зазвичай зберігаються ті рослини, які в цих умовах здатні не тільки існувати без нагляду, а й успішно розмножуватися (вегетативно або насінням) та розселятися.

Особливо цікаві не дуже порушені газони, у більшості випадків — лучні або колишні парадні, які частково збереглися. Виявилось, що на них домінують злаки, з яких найчастіше трапляються *Festuca pratensis* Huds., *Poa pratensis* L., *P. angustifolia* L., а також види різнотрав'я — *Ranunculus acris* L., *R. repens* L., *Leucantemum vulgare* Lam., *Plantago lanceolata* L., *Veronica chamaedrys* L., *Vicia cracca* L. та ін.

Фоноутворюючими рослинами є лісові та лісо-лучні види зі значною домішкою рудеральних видів, що є результатом впливу антропогенних та господарських факторів. Домінують *Aegopodium podagraria*, *Galeobdolon luteum*, *Viola odorata*, *Glechome hederacea*, *Pulmonaria obscura*, *Ajuga reptans* L., *Carex pilosa* Scop., *Mercurialis perennis*, *Urtica dioica* L.

На відкритих місцях рано навесні трапляються *Carex montana* L., *C. praecox* L., *Dactylis glomerata*, *Poa pratensis*, *Festuca pratensis*.

У травні гарний аспект створюють *Trifolium pratense* L., *T. montanum* L., *T. repens* L., місцями трапляються *Veronica chamaedrys*, *V. prostrata* L., а також *Salvia pratensis* L., *Hieracium pilosella* L., *Ranunculus acer*. На деяких галявинах у великій кількості зустрічаються *Centaurea scabiosa* L., *Echium vulgare* L., *Eryngium planum* L.

Нині у багатьох парках сформувався надґрунтовий покрив з місцевих лісових та

лісо-степових видів. Такі угруповання стійкіші, досить декоративні. Під час реставрації парків не доцільно замінювати їх на інші, наприклад, на лучно-газонні. Ці угруповання стійкі до проникнення бур'янів на відміну від наново створених газонів, які вже на наступний рік засмічуються рудеральними бур'янами, зокрема *Taraxacum officinale* Webb. ex Wigg., *Plantago lanceolata* L. та ін., які важко видалити. Молодий газон, як правило, залишається без догляду і, в кращому випадку, лише через 10–15 років формується покрив, близький до запланованого, а в гіршому — довгі роки тут домінуватимуть бур'яни.

Скошування, яке проводиться в парках, непридатне для лісових видів, оскільки шкодить рослинам і, крім цього, трав'яний покрив набуває малодекоративного вигляду.

На нашу думку, перед проведенням реставраційних робіт у старовинних парках потрібно здійснити ретельне обстеження території, зокрема інвентаризацію рослин з нанесенням на схему парку місцезнаходження рідкісних і цінних видів (як аборигенних, так і інтродукованих) та геоботанічне картування з характеристикою ступеня порушення рослинного покриву. Якщо під час обстеження з'ясується, що надґрунтовий покрив у парку перебуває у задовільному стані, то його краще залишити без змін. На порушених ділянках можуть бути проведені ті чи інші заходи з оновлення надґрунтового покриву.

1. Гальперин М.М., Николін А.А. Ландшафт-ная таксація лесопарковых насаждений. — Свердловск: Изд-во Урал. лесотех. ин-та, 1971. — 88 с.

2. Карписонова Р.А. Травянистые растения широколиственных лесов СССР. Эколого-флористическая характеристика. — М.: Наука, 1985. — 183 с.

3. Лук'яничук Н.Г. Піднаметове трав'яне вкриття культурфітоценозів Заходу України та підвищення його декоративності: Автореф. дис. ... канд. с.-г. наук. — Львів, 2003. — 17 с.

4. Полякова Г.А., Ротов Р.А., Швецов А.Н., Каплан В.М. Напочвенный покров старинных усадебных парков, проблемы его охраны и реставрации // Бюл. Глав. ботан. сада. — 1995. — Вып. 171. — С. 89—94.

Рекомендував до друку Ю.О. Клименко

Т.Н. Сидорук

Национальный дендрологический парк "Софиевка" НАН Украины, Украина, г. Умань

ТРАВ'ЯНИСТА РАСТИТЕЛЬНОСТЬ НЕКОТОРЫХ СТАРИННЫХ ПАРКОВ ЧЕРКАССКОЙ ОБЛАСТИ

Дана характеристика травянистой растительности некоторых старинных парков Черкасской области.

T.N. Sidoruk

National Dendrological Park *Sofiyivka*, National Academy of Sciences of Ukraine, Ukraine, Uman

GRASS VEGETATION OF SOME OLD PARKS OF CHERKASSY REGION

The characteristic of the grass vegetation of some old parks of Cherkassy region is given.